

ทัศนคติต่อการไปร่วมงานพิธีต่าง ๆ , การเลือกคู่ครอง, ทัศนคติ
ต่อชาวราชการและความรู้สึกสำนึกในความเป็นพลเมือง

โดยทั่วไปไทยมุสลิมไปร่วมงานพิธีต่าง ๆ ของไทยได้ ไม่เป็นการผิดหลักศาสนาอิสลามแต่ประการใด เพราะศาสนาอิสลามไม่มีข้อห้ามในข้อนี้เลย การร่วมสังฆกรรมกับบุคคลที่ถือศาสนาอื่นกระทำไต่ตามจริยวัตร ที่ว่า "จงสังฆกรรมกับเพื่อนมนุษย์ควมมารยาทที่ดีงาม" ข้อสำคัญที่คนมุสลิมจะระลึกถึงตลอดเวลาคือ ละเว้นกระทำกิจการใด ๆ ที่เป็นการคั่งภาคีหรือหุนสวน (ชิริก) ต่อพระอัลเลาะห์ หมายความว่าทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เทียบเท่ากับพระอัลเลาะห์ไม่ได้ ฉะนั้น ในงานพิธี หากเขาพิจารณาเห็นว่ากิจการใดที่เขาจะทำหรือปฏิบัติจะเป็นชิริก เขาก็ไม่ทำสิ่งนั้นเสีย ตัวอย่างเช่น คนมุสลิมไปในงานสมรสได้ แต่จะไม่รวมการรคนำสังข์แก่คู่บ่าวสาว เพียงยืนให้เกียรติหรือนั่งอยู่ในหมู่แขก ส่วนของขวัญแก่คู่บ่าวสาวและการอวยพรนั้น เขาถือว่าไม่เป็นสิ่งคองห้ามแต่ประการใด¹ นอกจากนี้คนไทยมุสลิมไปร่วมในงานศพได้ จะเป็นวันถึงแก่กรรมหรือวันเผาปนกิจศพก็ได้ เวลาพระสงฆ์สวดอภิธรรมหรือธรรมเทศนาอื่นใด เขาก็นั่งฟังอย่างสงบ แต่จะไม่ร่วมประชุมเพลิงควย การแต่งกายนั้น เขาจะแต่งอย่างสุภาพตามสากลนิยม แต่จะไม่แต่งแบบไวท์ทูกซ์ หากไปเยือนสุสานของผู้ใด เขาจะไม่ร่วมในพิธีอะไร เพียงแต่ยืนดู

¹ สมชัย อนุমানราชชน, อิสลาม, เอกสารของสมาคมมุสลิมแห่งประเทศไทย ฉบับที่ 7, 2513, หน้า 23 - 24.

อย่างสงบ เขาจะไม่นำรูปเขียนหรือดอกไม้ไปไหว้แต่ประการใด ส่งเงินช่วยงาน เขาจะนำเงินไปช่วยก่อนวันงานหรือหลังวันงาน คนมุสลิมจะไม่รับประทานอาหารที่มีให้ในงานต่าง ๆ เพราะคนมุสลิมจะรับประทานอาหารที่มีการประกอบไม่ถูกต้อง ตามหลักศาสนาไม่ได้อยู่แล้ว ส่วนเครื่องคัมประเทหน้าอัครม น้ำหวาน ไม่เป็นที่ต้องห้ามแต่ประการใด ¹

ส่วนงานในพิธีที่ไม่มีความสำคัญ เช่น งานสงกรานต์ ลอยกระทง ฟ้าผ่า สามีคคี กฐินสามีคคี พิธีชงช่อฟ้า ฯลฯ คนมุสลิมจะไม่ไปร่วมด้วย เพราะเขาถือว่าไม่จำเป็นแต่อย่างใด หากจำเป็นต้องไปร่วมด้วย เขาก็ไม่ถือว่าเป็นการผิดหลักศาสนาแต่อย่างใด แต่เขาจะปฏิบัติตนให้เหมาะสมเรียบร้อยตามควรแก่โอกาส นั้น ²

อย่างไรก็ดี ตามปกติแล้วคนไทยมุสลิมส่วนมากไม่ไปในงานดังกล่าวข้างต้น เพราะเกรงว่าจะไปกระทำการสิ่งใดซึ่งจะเป็น "ชิริก" ³

อย่างไรก็ตาม ในบางชุมชนที่ไทยพุทธและไทยมุสลิมมีความสัมพันธ์อันดี โดยเฉพาะในเขตจังหวัดสตูลนั้น ไม่มีเส้นตึกชัดเจนระหว่างผู้ถือพุทธกับมุสลิม หมายความว่า ทั้งสองฝ่ายเขากันมีโคสนธิ เช่น เมื่อฝ่ายพุทธมีงานทางศาสนา ฝ่ายมุสลิมก็ให้ความช่วยเหลือร่วมมือเป็นอย่างดี และในทำนองเดียวกัน เมื่อทางฝ่ายมุสลิมมีพิธีกรรมทางศาสนา ผู้ถือพุทธเพื่อนบ้านก็ร่วมมือด้วยเป็นอย่างดี ⁴

1 สมชัย อนุมานราชชน, เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

2 สมชัย อนุมานราชชน, เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

3 สมชัย อนุมานราชชน, เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

4 เขียว นิยม, ไทยมุสลิมไม่นิยมเรียนหนังสือไทย," วารสารกรม
บัญชีกลาง ปีที่ 13 เล่ม 3 (พฤษภาคม 2515), หน้า 26 .

จากการศึกษาตามตารางที่ 53 เมื่อสอบถามทัศนคติเกี่ยวกับไทยมุสลิม ไปร่วมงานพิธีต่าง ๆ ของไทยพุทธได้ไม่ว่าว่ามีหลักการศาสนา นักเรียนมีความเห็นอย่างไร ผลจากการศึกษาปรากฏว่า นักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัวซึ่งบิดามีอาชีพเป็นพ่อค้า ข้าราชการ เห็นควยกับการไปร่วมงานพิธีต่าง ๆ ของไทยพุทธ ร้อยละ 28.8 เห็นควยอย่างยิ่ง ร้อยละ 6.1 (รวม 34.9) เปรียบเทียบกับ ร้อยละ 32.6 (เห็นควย ร้อยละ 25.2 เห็นควยอย่างยิ่ง ร้อยละ 7.4) ของนักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัว ซึ่งบิดามีอาชีพเป็นเกษตรกรและประมง จะเห็นว่า ความแตกต่างมีน้อยมาก แสดงว่า อาชีพของบิดามีส่วนสัมพันธ์กับทัศนคติในเรื่องนี้อยู่บ้างแต่ไม่มากนัก

เมื่อพิจารณาแยกตามชั้นเรียน ปรากฏว่านักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง ที่มีบิดามีอาชีพเป็นพ่อค้า ข้าราชการ เห็นควยกับการไปร่วมงานพิธีต่าง ๆ ของไทยพุทธได้ มีอัตรา ร้อยละสูงกว่านักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง ที่มีบิดามีอาชีพเป็นเกษตรกรและประมง คือ ร้อยละ 36.7 (เห็นควย ร้อยละ 31.7 เห็นควยอย่างยิ่ง ร้อยละ 5.0) ต่อร้อยละ 16.2 ตามลำดับ ส่วนนักเรียน ป.กศ. ที่มีบิดามีอาชีพเป็นพ่อค้า ข้าราชการ เห็นควยไม่แตกต่างกันมากนักกับนักเรียน ป.กศ. ที่มีบิดามีอาชีพเป็นเกษตรกรและประมง คือ ร้อยละ 33.3 (เห็นควย ร้อยละ 26.4 เห็นควยอย่างยิ่ง ร้อยละ 6.9) ต่อร้อยละ 37.3 (เห็นควย ร้อยละ 27.8 เห็นควยอย่างยิ่ง ร้อยละ 9.5) ตามลำดับ

สำหรับนักเรียนไทยมุสลิมที่ตอบว่าไม่เห็นควยกับการไปร่วมงานพิธีต่าง ๆ ของไทยพุทธนั้น ปรากฏว่า นักเรียนไทยมุสลิมที่มีบิดามีอาชีพเป็นเกษตรกรและประมง ไม่เห็นควยมีอัตรา ร้อยละสูงกว่านักเรียนไทยมุสลิมที่มีบิดามีอาชีพเป็นพ่อค้า ข้าราชการ คือ ร้อยละ 65.6 (ไม่เห็นควยเลย ร้อยละ 27.6 ไม่ค่อยเห็นควย ร้อยละ 38.0) ต่อร้อยละ 59.9 (ไม่เห็นควยเลย 23.5 ไม่ค่อยเห็นควย 36.4) ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาแยกตามชั้นเรียน ปรากฏว่า นักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง
 ที่มีบิดามีอาชีพเป็นพ่อค้า ข้าราชการ ไม่เห็นด้วยกับการไปร่วมงานพิธีต่าง ๆ ของ
 ไทยพุทธ มีอัตรารอยละต่ำกว่านักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง ที่มีบิดามีอาชีพเป็น
 เกษตรกรและประมง คือ รอยละ 56.7 (ไม่เห็นด้วยเลย รอยละ 26.7 ไม่ค่อย
 เห็นด้วย รอยละ 30.0) ต่อรอยละ 83.7 (ไม่เห็นด้วยเลย รอยละ 37.8 ไม่
 คอยเห็นด้วย รอยละ 45.9) ตามลำดับ แสดงว่า นักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ.
 สูง ที่มีบิดามีอาชีพเป็นพ่อค้า ข้าราชการ มีทัศนคติแบบสมัยใหม่มากกว่านักเรียน
 ไทยมุสลิมที่มีบิดามีอาชีพเป็นเกษตรกรและประมง ส่วนนักเรียน ป.กศ. ที่มีบิดามี
 อาชีพเป็นพ่อค้า ข้าราชการ ไม่เห็นด้วยกับการไปร่วมงานพิธีต่าง ๆ ของไทยพุทธมี
 อัตรารอยละไม่แตกต่างกันมากนักกับนักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. ที่มีบิดามีอาชีพเป็น
 เกษตรกรและประมง คือ รอยละ 62.5 (ไม่เห็นด้วยเลย รอยละ 20.8 ไม่
 คอยเห็นด้วย รอยละ 41.7) ต่อรอยละ 60.3 (ไม่เห็นด้วยเลย รอยละ 24.6
 ไม่ค่อยเห็นด้วย รอยละ 35.7) ตามลำดับ แสดงว่าอาชีพของบิดามีอิทธิพลต่อ
 ทัศนคติของนักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. อยู่บ้าง แต่ไม่มากนัก

ผลจากการศึกษาดังกล่าว พอจะสรุปโดยทั่วไปได้ว่า ภูมิหลังทางครอบครัว
 คราวโดยเฉพาปัจจัยเกี่ยวกับอาชีพของบิดามีอิทธิพลต่อทัศนคติในการไปร่วมงานพิธี
 ต่าง ๆ ของไทยพุทธอยู่บ้าง กล่าวคือ นักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัวซึ่งบิดา
 มีอาชีพเป็นพ่อค้า ข้าราชการ มักจะมีโลกทรรศน์สมัยใหม่ เพราะอยู่ในเมืองและมี
 ความเข้าใจหลักศาสนาอย่างถูกต้อง ฉะนั้น จึงมีความเห็นว่า การไปร่วมงานพิธี
 ต่าง ๆ ของไทยพุทธนั้น ถ้าไม่กระทำการใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งจะเป็น "ซีริก" ด้ถือว่า
 ไม่ผิดหลักศาสนาอิสลาม ฉะนั้น นักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัวซึ่งบิดามีอาชีพ
 เป็นพ่อค้า ข้าราชการ จึงปรับตัวได้ดีกว่านักเรียนไทยมุสลิมที่มีบิดามีอาชีพเป็น
 เกษตรกรและประมง ซึ่งมักเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในชนบท มีโลกทรรศน์แบบอนุรักษนิยม

ตารางที่ 53

ทัศนคติเกี่ยวกับไทยมุสลิมไปร่วมงานพิธีต่าง ๆ ของไทยพุทธได้ไม่ถือว่าเป็นคหฺลัฏศาสนา
จำแนกตามอาชีพของบิดาและชั้นเรียน

ทัศนคติเกี่ยวกับไทย มุสลิมไปร่วมงานพิธี ต่าง ๆ ของไทย พุทธใด	เกษตรกรและประมง			พ่อค้าและข้าราชการ			รวมทั้งสิ้น
	ป.กศ.	ป.กศ. สูง	รวม	ป.กศ.	ป.กศ. สูง	รวม	
เห็นควยอย่างยิ่ง	9.5	—	7.4(12)	6.9	5.0	6.1(8)	6.8(20)
เห็นควย	27.8	16.2	25.2(41)	26.4	31.7	28.8(38)	26.7(79)
ไม่ค่อยเห็นควย	35.7	45.9	38.0(62)	41.7	30.0	36.4(48)	37.3(110)
ไม่เห็นควยเลย	24.6	37.8	27.6(45)	20.8	26.7	23.5(31)	25.8(76)
ไม่ตอบ	2.4	—	1.8(3)	4.2	6.7	5.3(7)	3.4(10)
รวม	100 (126)	100 (37)	100 (163)	100 (72)	100 (60)	100 (132)	100 (296)

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบ ทัศนคติระหว่างนักเรียนที่มีบิดามี
การศึกษาต่างกัน ตามตารางที่ 54 ปรากฏว่า นักเรียนไทยมุสลิมที่มีบิดามีการศึกษา

สูง เห็นควยกับการไปร่วมงานพิธีต่าง ๆ ของไทยพุทธได้ไม่ผิดหลักศาสนา มีอัตรา รอยละสูงกว่านักเรียนไทยมุสลิมที่มีบิดามีการศึกษาต่ำ หรือไม่ได้รับการศึกษาเลย คือ รอยละ 44.2 (เห็นควย รอยละ 34.6 เห็นควยอย่างยิ่ง รอยละ 9.6) ตอ รอยละ 32.5 (เห็นควย รอยละ 24.4 เห็นควยอย่างยิ่ง รอยละ 8.1) และ ตอ รอยละ 28.9 (เห็นควย รอยละ 26.5 เห็นควยอย่างยิ่ง รอยละ 2.4) ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาแยกตามชั้นเรียน ปรากฏว่า นักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง ที่มีบิดามีการศึกษาสูง เห็นควยกับการไปร่วมงานพิธีต่าง ๆ ของไทยพุทธ มีอัตรา รอยละสูงกว่านักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง ที่มีบิดามีการศึกษาต่ำ หรือไม่ได้รับการศึกษาเลย คือ รอยละ 47.7 (เห็นควย รอยละ 42.9 เห็นควยอย่างยิ่ง รอย ละ 4.8) ตอ รอยละ 27.7 (เห็นควย รอยละ 23.4 เห็นควยอย่างยิ่ง รอยละ 4.3) และ ตอ รอยละ 17.2 (เห็นควย รอยละ 17.2) ตามลำดับ เช่นเดียวกับ นักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. ที่มีบิดามีการศึกษาสูง เห็นควยกับความเห็นดังกล่าว มีอัตรา รอยละสูงกว่านักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. ที่มีบิดามีการศึกษาต่ำ หรือไม่ใ้ ด้รับการการศึกษาเลย คือ รอยละ 41.9 (เห็นควย รอยละ 29.0 เห็นควยอย่างย้ง รอยละ 12.9) ตอ รอยละ 34.5 (เห็นควย รอยละ 24.8 เห็นควยอย่างย้ง รอยละ 9.7) และ ตอ รอยละ 35.2 (เห็นควย รอยละ 31.5 เห็นควยอย่างย้ง รอยละ 3.7) ตามลำดับ

สำหรับนักเรียนไทยมุสลิมที่ตอบไม่เห็นควย กล่าวคือ คิดว่าการไปร่วมงาน พิธีต่าง ๆ ของไทยพุทธผิดหลักศาสนา นั้น ปรากฏว่า นักเรียนไทยมุสลิมที่มีบิดาไม่ ด้รับการการศึกษาเลย หรือที่มีบิดามีการศึกษาต่ำ ไม่เห็นควย มีอัตรา รอยละสูงกวา นักเรียนไทยมุสลิมที่มีบิดามีการศึกษาสูง คือ รอยละ 46.2 (ไม่เห็นควยเลย รอย ละ 31.3 ไม่ค่อยเห็นควย รอยละ 34.5) ตอ รอยละ 64.4 (ไม่เห็นควยเลย รอย ละ 25.0 ไม่ค่อยเห็นควย รอยละ 39.4) และ ตอ รอยละ 64.4 ตามลำดับ (ไม่ เห็นควยเลย รอยละ 19.2 ไม่ค่อยเห็นควย รอยละ 53.8) ตามลำดับ

เมื่อพิจารณาแยกตามชั้นเรียน ปรากฏว่า นักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง ที่มีบิตามัการศึกษาคำ หรือไม่ได้รับการศึกษาเลย ไม่เห็นควย กล่าวคือ คิดว่าการไปร่วมงานพิธีต่าง ๆ ของไทยพุทธมีคหลัคศาสนาอีตรา รอยละสูงกวานักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง ที่มีบิตามัการศึกษาคำ คือ รอยละ 68.1 (ไม่เห็นควยเลย รอยละ 31.9 ไม่คอยเห็นควย รอยละ 36.2) คอ รอยละ 75.9 (ไม่เห็นควยเลย รอยละ 41.4 ไม่คอยเห็นควย รอยละ 34.5) และคอ รอยละ 52.4 (ไม่เห็นควยเลย รอยละ 14.3 ไม่คอยเห็นควย รอยละ 38.1) ตามลำดับ เช่นเดียวกับ นักเรียน ป.กศ. ที่มีบิตามัการศึกษาคำ และไม่ได้รับการศึกษาเลย ไม่เห็นควย มีอีตรา รอยละสูงกวานักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. ที่มีบิตามัการศึกษาคำ คือ รอยละ 62.8 (ไม่เห็นควยเลย รอยละ 22.1 ไม่คอยเห็นควย รอยละ 40.7) คอ รอยละ 61.1 (ไม่เห็นควยเลย รอยละ 25.9 ไม่คอยเห็นควย รอยละ 35.2) และคอ รอยละ 54.9 (ไม่เห็นควยเลย รอยละ 22.6 ไม่คอยเห็นควย รอยละ 32.3) ตามลำดับ

ผลจากการศึกษาคังกล่าว แสดงว่า นักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัว ซึ่งมีบิตามัการศึกษาคำ ย่อมมีทัศนคติที่กว้าง มีความเข้าใจในหลักศาสนาอิสลามอย่าง ลอดแก ฉะนั้น จึงมีความคิดเห็นในทางเห็นควยสูงกวานักเรียนไทยมุสลิมที่มาจาก ครอบครัวซึ่งมีบิตามัการศึกษาคำ หรือไม่ได้รับการศึกษาเลย

กล่าวโดยสรุปว่า ปัจจัยเกี่ยวกับอาชีพของบิดาและระดับการศึกษาของบิดา นับเป็นปัจจัยภูมิหลังทางครอบครัวที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติในการปรับตัวเข้ากับสังคมไทย ของนักเรียนไทยมุสลิมในวิทยาลัยครูยะลา

ทัศนคติในการเลือกคู่ครอง

เนื่องจากพระคัมภีร์ อัล - กุรอาน ได้บัญญัติห้ามชายมุสลิมแต่งงานกับหญิง ที่นับถือเทวรูป หรือหญิงที่ไม่ใช่มุสลิม (คือเป็น "มูซริก" ผู้ที่ทำภาคีต่อพระอัลเลาะห์)

ตารางที่ 54

ทัศนคติเกี่ยวกับไทยมุสลิมไปรวมพิธีต่าง ๆ
ของไทยพุทธใดไม่ถือว่าผิดหลักศาสนา
จำแนกตาม ระดับการศึกษาของบิดาและชั้นเรียน

ไทยมุสลิมไปร่วมงาน พิธีต่าง ๆ ของไทย พุทธใดไม่ผิดหลัก ศาสนา	บิดาที่มีการศึกษาสูง			บิดาที่มีการศึกษาค่ำ			บิดาที่ไม่ได้รับการศึกษา		
	ป.กศ.	ป.กศ. สูง	รวม	ป.กศ.	ป.กศ. สูง	รวม	ป.กศ.	ป.กศ. สูง	รวม
เห็นควยอย่างยิ่ง	12.9	4.8	9.6(5)	9.7	4.3	8.1(13)	3.7	-	2.4(1)
เห็นควย	29.0	42.9	34.6(18)	24.8	23.4	24.4(39)	31.5	17.2	26.5
ไม่คอยเห็นควย	32.3	38.1	34.6(18)	40.7	36.2	39.4(63)	35.2	34.5	34.9
ไม่เห็นควยเลย	22.6	14.3	19.2(10)	22.1	31.9	25.0(40)	25.9	41.4	31.3
ไม่ตอบ	3.2	-	2.0(1)	2.7	4.3	3.1(5)	3.7	6.9	4.8
รวม	100 (31)	100 (21)	100 (52)	100 (113)	100 (47)	100 (160)	100 (29)	100 (63)	100 (2)

และหญิงมุสลิมจะแต่งงานกับชายที่ไม่ใช่มุสลิมไม่ได้ เช่นเดียวกัน ทั้งที่บัญญัติไว้ในบทที่ 2 โองการ 22 เมื่อชาย หญิง ที่มีใจมุสลิมนี้ ทำการปฏิญาณตน เป็นคนมุสลิมตามหลักศาสนาอิสลามแล้ว และปฏิบัติตามคำสอนที่มีอยู่ในอัลกุรอานและจริยวัตร เพื่อจะได้เป็นผู้ศรัทธา (มูมิน หรือ มุสมีนะห์) ที่สมบูรณ์แล้วควายก็จะแต่งงานกับชายหญิงที่เป็นมุสลิมได้¹

จากการศึกษาตาม ตารางที่ 55 เมื่อสอบถามทัศนคติในการเลือกคู่ครองของนักเรียนไทยมุสลิม ว่าจะคำนึงถึงข้อใดมากที่สุด โดยจำแนกหลักเกณฑ์ในการเลือกคู่ครองออกเป็น 6 ประการ คือ

- คำนึงถึงศาสนา
- คำนึงถึงฐานะทางครอบครัว
- คำนึงถึงความรัก
- คำนึงถึงอาชีพ
- คำนึงถึงระดับการศึกษา
- คำนึงถึงความเห็นชอบของผู้ใหญ่
- อื่น ๆ

ผลจากการศึกษา ปรากฏว่า นักเรียนไทยมุสลิมส่วนใหญ่ ร้อยละ 74.3 เลือกคู่ครองโดยคำนึงถึงศาสนามากที่สุดเป็นอันดับ 1

เมื่อจำแนกตามระดับการศึกษาของบิดา ปรากฏว่า นักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัวซึ่งบิดาได้รับการศึกษาคำ และไม่ได้รับการศึกษาเลย เลือกคู่ครองโดยคำนึงถึงศาสนามากกว่านักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัว ซึ่งบิดาได้รับการศึกษาสูง กล่าวคือ นักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัว ซึ่งบิดาได้รับการศึกษาสูง เลือกคู่ครองโดยคำนึงถึงศาสนา ร้อยละ 63.4 ในขณะที่นักเรียน

¹ สมชัย อนุมานราชชน, เรื่องเดิม, หน้า 21.

ไทยมุสลิม ซึ่งมาจากครอบครัวที่บิดามีการศึกษาต่ำ และไม่ได้รับการศึกษาเลย
เลือกคูครองโดยคำนึงถึงศาสนา ร้อยละ 75.0 และร้อยละ 79.8 ตามลำดับ

เหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่า นักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัว
ซึ่งบิดามีการศึกษาสูงนั้น เห็นว่าการเลือกคูครองมิใช่จะคิดแต่เพียงว่า ต้องนับถือ
ศาสนาเดียวกันเท่านั้น แต่ยังมีปัจจัยอื่น ๆ อีก ที่เป็นองค์ประกอบทำให้ชีวิตสมรส
ราบรื่น ฉะนั้น นักเรียนไทยมุสลิมกลุ่มนี้จึงเลือกคูครองโดยคำนึงถึง เหตุผลทาง
ศานานน้อยกว่านักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัวซึ่งบิดามีการศึกษาต่ำ และไม่ใ้
รับการการศึกษาเลย

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างเพศ ปรากฏว่า นักเรียนหญิงมุสลิม
เห็นว่า การเลือกคูครองนั้นต้องคำนึงถึงศาสนามากกว่านักเรียนชายมุสลิม ไม่ว่าจะ
จะมาจากครอบครัวที่บิดามีการศึกษาระดับใด กล่าวคือ นักเรียนหญิงมุสลิมที่บิดามี
การศึกษาสูง และที่มีบิดามีการศึกษาต่ำ และบิดาไม่ได้รับการศึกษาเลยเลือกคูครอง
โดยคำนึงถึงศาสนามากเป็น อันดับ 1 คือ ร้อยละ 69.2 ร้อยละ 84.1 และ
ร้อยละ 79.8 ตามลำดับ เปรียบเทียบกับนักเรียนชายมุสลิมที่บิดามีการศึกษาสูง
การศึกษาต่ำและไม่ได้รับการศึกษาเลย เลือกคูครองโดยคำนึงถึงศาสนามากเป็น
อันดับ 1 ร้อยละ 57.7, ร้อยละ 69.0 และร้อยละ 78.2 ตามลำดับ

เหตุที่นักเรียนหญิงมุสลิม มีความมั่นใจในการเลือกคูครองโดยคำนึงถึง
ศาสนามากกว่านักเรียนชายมุสลิมนั้น แสดงว่า นักเรียนหญิงมุสลิมมีความกลัวต่อ
การเปลี่ยนแปลง เป็นพวกที่ยึดมั่นในศาสนามากกว่านักเรียนชายมุสลิม

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้นำปัจจัยเกี่ยวกับอาชีพของบิดามาพิจารณาเปรียบเทียบ
ที่ต้นคิระหว่างนักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัวซึ่งบิดามีอาชีพเกษตรกรรมและประมง
กับครอบครัวซึ่งบิดามีอาชีพเป็นพ่อค้า ข้าราชการ

ตารางที่ 55

ทัศนคติในการเลือกสมัครโดยตอ้งคำนึงถึงศาสนา
จำแนกตาม ระดับการศึกษาของบิดาและเพศ

ตอ้งคำนึง ถึงศาสนา	การศึกษาสูง			การศึกษาต่ำ			ไม่ได้รับการศึกษาเลย			รวมทั้งสิ้น
	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	
อันดับ 1	57.7	69.2	63.4(33)	69.0	84.1	75.0(120)	78.2	82.8	79.8(67)	74.3(22)
อันดับ 2	15.4	11.5	13.4(7)	15.5	4.8	11.2(18)	7.3	3.4	6.0(5)	10.1(30)
อันดับ 3	11.5	3.8	7.6(4)	4.1	4.7	4.4(7)	-	-	-	3.7(11)
อันดับ 4	-	-	-	5.2	1.7	3.7(6)	-	3.4	1.2(1)	2.4(7)
อันดับ 5	3.8	-	1.9(1)	4.1	-	2.5(4)	1.8	-	1.2(1)	2.0(6)
อันดับ 6	3.8	3.8	3.8(2)	2.1	-	1.3(2)	1.8	3.4	2.4(2)	2.0(6)
ไม่ตอบ	7.7	11.5	9.6(5)	-	4.7	1.9(3)	10.9	6.9	9.5(8)	5.4(16)
รวม	100 (26)	100 (26)	100 (52)	100 (97)	100 (63)	100 (160)	100 (55)	100 (29)	100 (84)	100 (296)

จากการศึกษาตามตารางที่ 56 เมื่อสอบถามทัศนคติในการเลือกคูครองว่าจะคำนึงถึง หลักเกณฑ์ข้อใดมาก เป็นอันดับ 1 ผลจากการศึกษาปรากฏว่านักเรียนไทยมุสลิมส่วนใหญ่ ร้อยละ 74.3 เลือกคูครองโดยคำนึงถึง ศาสนามากที่สุด เมื่อพิจารณาแยกตามอาชีพของบิดา ปรากฏว่า ไม่มีความแตกต่างในเรื่องการเลือกคูครอง ระหว่างนักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัวซึ่งบิดามีอาชีพเป็นเกษตรกรและประมง หรือเป็นพ่อค้า ข้าราชการ กล่าวคือ นักเรียนไทยมุสลิมที่บิดามีอาชีพเป็นเกษตรกรและประมง เลือกคูครองโดยคำนึงถึงศาสนามากที่สุด อันดับ 1 ร้อยละ 74.4 เปรียบเทียบกับร้อยละ 74.2 ของนักเรียนไทยมุสลิมที่บิดามีประกอบอาชีพพ่อค้า ข้าราชการ

อย่างไรก็ดี มีความแตกต่างในเรื่องการเลือกคูครองระหว่างนักเรียนหญิงและชายมุสลิม ที่มาจากครอบครัวซึ่งบิดามีอาชีพต่างกัน กล่าวคือ นักเรียนชายและหญิง มุสลิมที่บิดามีอาชีพเป็นเกษตรกรและประมง เลือกคูครองโดยคำนึงถึงศาสนา ร้อยละ 70.7 และร้อยละ 83.3 ตามลำดับ ซึ่งสูงกว่านักเรียนชายและหญิงมุสลิมที่บิดามีอาชีพเป็นพ่อค้า ข้าราชการ เลือกคูครองโดยคำนึงถึงศาสนาเพียง ร้อยละ 69.4 และร้อยละ 78.6 ตามลำดับ แสดงว่านักเรียนหญิงมุสลิมมีความยึดมั่นในศาสนา มากกว่านักเรียนชายมุสลิมในทุกกลุ่มอาชีพ คือไม่ว่าจะมาจากครอบครัวที่บิดามีอาชีพเป็นพ่อค้า ข้าราชการหรือเป็นเกษตรกรและประมง

ทัศนคติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการกับประชาชน

แม้ว่าประเทศไทยจะได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เป็นเวลายาวนานถึง 40 ปี เศษแล้วก็ตาม แต่ยังมีข้าราชการเป็นจำนวนมากที่ยังมีจิตใจฝังอยู่ในระบบเจ้าขุนมูลนาย ฉะนั้นสถานที่ราชการของรัฐบาลแทนที่จะเป็นสถานที่บริการประชาชน และให้ประชาชน



ตารางที่ 56

ทัศนคติในการเลือกครองโดยค่านึงถึงศาสนา
จำแนกตามอาชีพและเพศ

ค่านึงถึงศาสนา	เกษตรกรและประมง			พอกาและข้าราชการ			รวมทั้งสิ้น
	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	
อันดับ 1	70.7	83.3	74.4(122)	69.4	78.6	74.2(98)	74.3(220)
อันดับ 2	11.2	8.3	10.4(17)	16.1	4.3	9.8(13)	10.1(30)
อันดับ 3	3.4	-	2.4(4)	4.8	5.7	5.3(7)	3.7(11)
อันดับ 4	4.3	2.1	3.7(6)	-	1.4	0.8(1)	2.4(7)
อันดับ 5	5.2	-	3.7(6)	-	-	-	2.0(6)
อันดับ 6	0.9	-	0.6(1)	4.8	2.9	3.8(5)	2.0(6)
ไม่ตอบ	4.3	6.3	4.9(8)	4.8	7.1	6.1(8)	5.4(16)
รวม	100 (116)	100 (48)	100 (164)	100 (62)	100 (70)	100 (132)	100 (296)

ได้รับความสะดวกในการมาติดต่อ กลับเป็นสถานที่ที่ทำให้ราษฎรไม่ยอมมาติดต่อ
เว้นแต่เป็นกรณีจำเป็นจริง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดน
ภาคใต้กับข้าราชการพูดกันคนละภาษา ก็ยิ่งทำให้การติดต่อลดลงเพียงเท่าที่จำเป็น
จริง ๆ เช่น การจดทะเบียน การขออนุญาต และการเสียภาษี เป็นต้น ซึ่ง
กฎหมายบัญญัติว่าหากไม่ทำจะมีความผิดเท่านั้น และเมื่อเสร็จกิจจึงกล่าวแล้วก็แล้ว
กันไป ความรู้สึกในศักดิ์ศรีและสิทธิของพลเมืองในฐานะเจ้าของประเทศก็ไม่มี
ความรู้สึกผูกพันในประเทศชาติส่วนรวมก็เกิดขึ้นยาก ¹

ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการและเจ้าหน้าที่กับประชาชนใน
จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง มิใช่
เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้บริการกับผู้รับบริการอย่างในประเทศประชาธิปไตยอื่น ๆ
และคติทางการบริหารงานบุคคลในระบอบประชาธิปไตยที่ว่า "ข้าราชการเป็นผู้รับ
ใช้ประชาชน (Public Servant) ก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางใน
หมู่ข้าราชการที่ประจำอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ² ความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการ
และเจ้าหน้าที่กับประชาชนในลักษณะดังกล่าวนี้ ใค้มีบุคคลบางกลุ่มบางพวกได้ถือเป็น
เหตุในการยุยงส่งเสริมปลุกปั่นให้ประชาชนมีใจออกห่างจากประเทศไทย โดยกล่าว
หาว่าไม่ได้รับความสะดวกและความยุติธรรมจากข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล
ด้วยประการต่าง ๆ เสมอมา ³

¹ สมาน รั้งสียกฤษณ์, การเข้าถึงประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้,
(วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทนิติศาสตร์ คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร -
ศาสตร์, 2510) หน้า 55.

² สมาน รั้งสียกฤษณ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

³ คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, รายงานการอบรมวิชา
ภาษามลายู หน้าที่ 1 - 4, 2507 - 2508, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ,
2508) หน้า 40.

ในภาคใต้มีปัญหาทางการปกครองที่เรื้อรัง ก็คือ ปัญหาเรื่องความ
 สุจริต ความเอาใจใส่ และความรอบรูของข้าราชการที่เป็นผู้ทำหน้าที่แทนส่วน
 กลาง ประชาชนจะมีความรู้สึกผูกพันและจงรักภักดีกับรัฐบาลแคไหนขึ้นอยู่กับการ
 กระทำของข้าราชการไม่นอนย¹ เท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นที่กล่าวขวัญกันทั่วไป
 ว่า เจาหน้าที่ของรัฐที่ไปประจำปฏิบัติงานอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้อันมากมายน
 ชาติคุณลักษณะดังกล่าว นอกจากนี้มีบางส่วนได้ประพฤติปฏิบัติไปในทางที่จะผลักดัน
 ให้ชาวไทยมุสลิมเห็นห่างไปจากความเป็นไทยมากยิ่งขึ้น ปัญหาเหล่านี้อาจแยก
 พิจารณาได้ดังนี้

ในเรื่องความสุจริต มีข้าราชการจำนวนไม่น้อยที่มุ่งสร้างฐานะส่วน
 ตัวมากกว่าการสร้างสรรค์ชื่อเสียง บางคนพยายามหาทางให้โดยย้ายไปอยู่ในจังหวัดชาย
 แดนภาคใต้ เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่า จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นบ่อเงินบ่อทอง
 ที่จะสร้างความมั่งคั่งให้แก่คนใด ข้าราชการตำแหน่งไม่สูงนักมีฐานะดีขึ้นหลังจาก
 ย้ายมาประจำภาคนี้ไ้ไม่นาน การที่ข้าราชการมีฐานะดีขึ้นผิดปกตินั้น ไม่มีทางอื่น
 จะอธิบายได้ นอกจากจะต้องอนุมานว่าต้องมีรายได้จากการใช้ตำแหน่งหน้าที่ใน
 ทางมิชอบ ผลประโยชน์ชนข้าราชการเป็นผู้ได้รับ แต่ความทุกข์ทรมานความเจ็บช้ำ
 น้ำใจ เป็นผลที่ตกอยู่กับราษฎร ผลจะเกิดขึ้นประการเดียวก็คือ ราษฎรจะต้องหัน
 เหนือหรือหย่อนความจงรักภักดีที่พึงมีต่อรัฐไม่นอนย ความรู้สึกเช่นนี้ ย่อมเป็นผลดีต่อการ
 ดำเนินการทางการเมืองของฝ่ายอื่น ๆ เป็นอย่างยิ่ง²

¹ จรุง สุภาพ, "ปัญหาภาคใต้" ภัยใต้, (พระนคร : โรงพิมพ์
 กราฟิเคอาร์ท, 2515), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

² เรื่องเดียวกัน, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ในเรื่องความเอาใจใส่ของข้าราชการในทั่วประเทศและอาณาเขต
ที่ตนรับผิดชอบเป็น เรื่องสำคัญที่มีผลต่อการเพิ่มหรือลดปัญหาการขาดความเอาใจใส่
ติดตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายในท้องที่ของตน เทียบกับการถือฤกษ์ให้การกระทำ
ที่ไม่พึงปรารถนาขยายตัวเติบโตยิ่งขึ้น นานวันเข้าปัญหาเช่นนั้นก็จะสายเกินแก้¹

ในเรื่องความรอบรูของข้าราชการในขอเท็จจริงต่าง ๆ ก็ดี ในวิธีการ
ปฏิบัติงานก็ดี ช่วยให้การกระทำที่รอบคอบและถูกต้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมและความ
รู้สึกของประชาชน มีหลายครั้งที่ข้าราชการมักปฏิบัติงานไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์
มุ่งใช้อำนาจแต่ฝ่ายเดียวจนกระทั่งเกิดความเคืองครอนทั่วไป²

ปัญหาการปฏิบัติงานของข้าราชการและเจ้าหน้าที่ต่อประชาชน

1. ข้าราชการบางคนมีความลำเอียงในการปฏิบัติงานโดยปฏิบัติต่อชาว
ไทยที่นับถือศาสนาอิสลามหรือชาวไทยมุสลิมอย่างเขมงวดกวักขัน³ ไม่มีการ
อ้อมอวดวย หรืออ่อนส้นอ่อนยาวกันเลย การปฏิบัติเช่นนี้ของข้าราชการก่อให้เกิด
เกิดความรู้สึกแตกแยกหรือเกิดช่องว่างขึ้นในระหว่างข้าราชการกับประชาชน โดย
ประชาชนเห็นว่าข้าราชการไม่ยุติธรรม กดขี่ ข่มเหง ชาวมุสลิม ไม่ให้ความเป็น
ธรรม ประชาชนมีความรู้สึกถูกขาราชการซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนไทยนับถือศาสนาพุทธ
ดูหมิ่นไม่ยอมให้ความเป็นธรรมในการดำเนินงานที่มีการติดต่อกับประชาชน ทำให้

1 เรื่องเดียวกัน, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

2 เรื่องเดียวกัน, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

3 สมาน รังสีโยกฤษฎ์, "ข้อเสนอในการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดน
ภาคใต้ของชนมรไทยมุสลิมภาคใต้" วารสารข้าราชการ ปีที่ 19 ฉบับที่ 7
(สิงหาคม, 2517) หน้า 49.

เกิดความเบื่อหน่ายไม่อยากติดต่อใกล้ชิดกับทางราชการ ความสัมพันธ์ระหว่าง
ข้าราชการและประชาชนจึงยังมีช่องว่างระหว่างกันอยู่มาก เป็นจุดหนึ่งทัศนภาย
นอกถือโอกาสโฆษณาชวนเชื่อให้ประชาชนเกลียดชังรัฐบาล ซึ่งในปัญหานี้จะต้องมี
การแก้ไขอย่างจริงจัง

2. เจ้าหน้าที่บางคนไม่เข้าใจถึงความละเอียดอ่อนของขนบธรรมเนียม
ประเพณี และศาสนาโดยดองแท้ และบางคนแทนที่จะพยายามศึกษาหาความรู้
ความเข้าใจ เพื่อให้สามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติงาน และเข้าถึงประชาชน
กลับดูหมิ่นเหยียดหยามว่าชาวไทยมุสลิม เป็นพวกโง่ งมงาย หัวเก่า เป็นต้น
เนื่องจากเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่าศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทย
มุสลิม เป็นสิ่งสำคัญมากเปรียบเป็น Code of Life ในการดำเนินชีวิต
ดังนั้น ในการปฏิบัติตัวต่อประชาชนของข้าราชการ จะต้องใช้ผู้ที่สามารถเข้าใจ
ในศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นอย่างดี เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้ง
กันได้ในเรื่องที่ไม่ควรจะวุ่นวาย และเนื่องจากประเทศไทยมีการปกครองแบบรวม
อำนาจการปกครองจึงเป็นไปในลักษณะที่ว่าข้าราชการสับเปลี่ยนตักกันได้¹ ฉะนั้น
ข้าราชการส่วนกลางก็อาจไปทำหน้าที่ในภาคใต้ได้ ซึ่งบุคคลเหล่านี้ แม้จะได้รับ
การฝึกอบรมจากศูนย์ประสานงานปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้แล้ว ก็อาจจะไม่
เข้าใจพื้นฐานต่าง ๆ อย่างชัดเจนนัก เช่น เวลาเข้าไปในสุเหร่า มัสยิดแล้ว
ไม่ถอดรองเท้า การไม่คัมของมีนเมา หรือการห้ามรับประทานอาหารบางชนิด
 ฯลฯ ซึ่งการกระทำเหล่านี้ อาจเกิดจากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แต่ก็เป็นจุดหนึ่ง
ที่ทำให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ชาวไทยมุสลิม และอาจเป็นศัตรูกันได้ในที่สุด

¹ จรูญ สุภาพ, "ปัญหาภาคใต้", เทศาภิบาล ปีที่ 69 เล่ม 8
(สิงหาคม, 2517) หน้า 79.

นอกจากนี้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาสและสตูล ส่วนมากมาจากจังหวัดอื่น ชาวอิสลามพื้นเมืองที่รับราชการบางก็เป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย เพราะเขาไม่นิยมศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย ทั้งนี้ก็เพราะสืบเนื่องมาจากโต๊ะครูเป็นผู้มีอิทธิพลในการตั้งโรงเรียนปอเนาะ ทำการสอนเพียงเรื่องศาสนาโดยไม่ยอมให้เด็กเรียนได้รับความรู้อื่น ๆ แต่ประการใด โดยโต๊ะครูมักจะเป็นผู้สอนเองในโรงเรียนตลอด และหากทางราชการโดยกระทรวงศึกษาธิการจะส่งครูไปช่วยสอนก็ตาม โต๊ะครูก็ไม่ไปช่วยสอน ซึ่งนับว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ใหญ่ยิ่งเสมือนป้อมปราการอันสำคัญ ที่จะไม่ยอมให้เด็ก ๆ วัยรุ่นที่กำลังศึกษาและกำลังอยากรู้ กำลังต้องการรับสิ่งใหม่ ๆ ที่จะ เป็นวิชาความรู้พื้นฐานในอันที่จะนำไปเสริมสร้างปัญญาให้เฉลียวฉลาดก็ถูกจำกัดโดยโต๊ะครู เพียงใจคำพูดแต่เพียงว่าจะเรียนรู้อะไรอื่นใด ๆ ไม่ไคจาก "ศาสนา" เท่านั้น ถ้าเรียนรู้อะไรอื่น โต๊ะครูก็สั่งสอนว่า "เป็นบาป" ไม่เสียหาย เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เท่ากับว่า โต๊ะครูเป็นผู้มีบทบาทและมีอิทธิพลต่อชาวสี่จังหวัดภาคใต้ตลอดมา จนถึงสมัยปัจจุบันนี้ และแม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะหยิบยื่นโครงการก่อสร้างโรงเรียนให้ เพื่อใช้เป็นสถานที่เรียน โต๊ะครูซึ่งเป็นผู้บริหารกิจการโรงเรียนอยู่ก่อนก็ไม่ยินยอมที่จะรับความช่วยเหลือ เพราะเกรงกลัวว่า ทางราชการจะยึดเอากิจการโรงเรียนของตนไปเป็นของรัฐบาลในอนาคตและคนก็จะหมดหนทางท่ามาหากินหรือหมดอิทธิพลลงไป พฤติการณ์ของโต๊ะครู ซึ่งแสดงออกเช่นนั้น จึงนับว่าเป็นตัวการที่ทำให้ชาวมุสลิม นับตั้งแต่เยาวชนไปจนถึงผู้ใหญ่ในสี่จังหวัดภาคใต้ ชาดการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของทางราชการ ชาดการเสริมสร้างความเข้าใจดีต่อกัน นับเป็นเวลานานมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ปราบดาภิเษกเถลิงถวัลย์ราชสมบัติตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเป็นราชธานี ซึ่งพระองค์ท่านได้รวบรวมหัวเมืองทางใต้จนถึงเมืองนครศรีธรรมราช รัชกาลที่ 5 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกฎข้อบังคับ สำหรับบริเวณเจ็ดหัวเมืองขึ้น เมื่อ ร.ศ. 120 ตรงกับพุทธศักราช 2444 เหนืออื่นใด พื้นที่ของเมืองตานีเดิมจึงเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า "บริเวณเจ็ดหัวเมือง"

อุปสรรคสำคัญของการติดต่อกับเอกชนหรือประชาชนสี่จังหวัดภาคใต้
 จังหวัดยะลา ปัตตานี นราธิวาสและสตูลนั้น ขึ้นอยู่กับพื้นฐานการศึกษาของเยาวชน
 และประชาชนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ ทั้งนี้ก็เพราะความคิด ความรู้สึก ทักษะคติ
 ของชาวไทยมุสลิม 4 จังหวัดภาคใต้นี้ ถูกอิทธิพลของโต๊ะครและผู้นำทางศาสนา
 เป็นผู้ชี้นำ และจำกัดมิให้คนไทยใน 4 จังหวัดภาคใต้ได้รับรู้ ไม่ให้มีโอกาสได้
 สัมผัสกับข้าราชการของรัฐ เพราะไม่รู้อาษาไทย ประกอบกับข้าราชการที่ย้ายไป
 อยู่ ก็ไม่พยายามที่จะกระทำตนให้เป็นผู้ภาษาของเขา และไม่ศึกษาขนบธรรมเนียม
 ประเพณี ศาสนา ขอบเขตของเขา คนพื้นเมืองจึงไม่มีความเข้าใจกันและกันยากที่จะ
 เข้ากันได้ มนุษย์สัมพันธ์ที่ดีจึงมีน้อย ข้าราชการจึงเกิดความลึงเลวๆ จะให้
 ข้าราชการไปสร้างมนุษยสัมพันธ์กับประชาชน หรือจะรอให้ประชาชนมาหา สำหรับ
 ข้าราชการที่เป็นชาวอิสลามพื้นเมืองนั้น โดยปกติแล้ว ชาวบานเซตจะให้ความ
 เคารพนับถือมาก เพราะข้าราชการที่รับราชการมียศศักดิ์มีน้อย ชาวบานจึงภูมิใจ
 และนับถือ แต่โดยขอเท็จจริงเท่าที่ผ่านมา ข้าราชการพื้นเมืองมักจะถือเอาความ
 นับถือของชาวบานมาหาประโยชน์ และเอาเปรียบชาวบาน จึงกล่าวได้ว่า ความ
 สัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชน อยู่ในเกณฑ์ที่ค่อนข้างดี เพราะถ้ามานติดต่อกับ
 ข้าราชการคนใด ก็จะได้รับความสะดวกดี ถ้ามานพบคนไม่ดี ก็ไม่คอยจะสะดวก
 และถ้ามานมีธุระคัดง้างคนต่างอยู่ คำนับว่าความสัมพันธ์ระหว่างกลไกของรัฐนั้น ออก
 จะห่างกับประชาชนเข้ากันไม่ค่อยดี ไม่คอยจะได้ผลตลอดมา แม้ในปัจจุบัน ¹

¹ นักศึกษาคณะที่ 5 รุ่นที่ 20 การศึกษาพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้
ของประเทศไทย , (คำบรรยายของนาย จรุง โลกะกะลิน อดีตผู้ว่าราชการ
 จังหวัดนราธิวาส) โรงเรียนสงครามจิตวิทยา กรมยุทธการทหาร กองบัญชาการ
 ทหารสูงสุด กระทรวงกลาโหม (กรุงเทพฯ : 2514), หน้า 93 - 94.

นอกจากนี้ ข้าราชการบางคน ยังมีทัศนคติและความรู้สึกที่ไม่ดีต่อชาว
ไทยมุสลิม ก็จะได้เห็นได้จาก ข้อเขียนของศาสตราจารย์ เอ็ม แลคค์ ทอมมัส¹
แห่งมหาวิทยาลัยนอร์ทเชิร์น อิลลินอยส์ เข้ามาทำการสำรวจทัศนคติ ความรู้สึก
ของข้าราชการ ซึ่งมีชาวไทยมุสลิม ประมาณ 108 คน ซึ่งทำงานอยู่ในจังหวัดภาคใต้
ของไทย ในปี พ.ศ. 2509 - 2510 ผลการสำรวจเปิดเผยว่า ข้าราชการส่วน
มาก ถือว่า ชาวมุสลิมสุภาพบุรุษไม่ไ้ในค่านความขยัน และสติปัญญา ยิ่งกว่า
นั้น ผลจากการสำรวจ ยังชี้ให้เห็นด้วยว่า ข้าราชการที่ทำงานอยู่กับชาวมุสลิม
นานที่สุด เป็นผู้ที่มีความรู้สึกไม่ดีต่อชาวไทยมุสลิมมากที่สุด

ศาสตราจารย์ เอ็ม แลคค์ ทอมมัส รายงานว่า ในภาคใต้ของไทย
ข้าราชการไม่เพียงแต่มีความรู้สึกไม่ดีต่อชาวมุสลิมเท่านั้น ข้าราชการยังปฏิบัติต่อ
ชาวมุสลิมตามความรู้สึกด้วย ซึ่งถือว่าเป็นอุปสรรคสำคัญอย่างยิ่งต่อนโยบายบูรณาการ
ทางการเมือง และการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของรัฐบาล²

สำหรับนักเรียนไทยมุสลิมที่เรียนในสถาบันการศึกษาชั้นสูง มีความสนใจ
เกี่ยวกับการเมืองการปกครองประเทศพอสมควร ก็จะได้เห็นได้จาก การวิจัย ของ
มงคล พรหมพัตน์³ ซึ่งแสดงความคิดเห็นของนักเรียนไทยมุสลิม ชั้นมัธยมศึกษา

¹ บัณฑิต อ่อนคำ, โมโรและแขก : ฐานะของชาวมุสลิมในฟิลิปปินส์
และไทย, (พระนคร : มูลนิธิโกลด์คิมทอง, 2518), หน้า 28.

² บัณฑิต อ่อนคำ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 28 - 29.

³ มงคล พรหมพัตน์, "ความคิดเห็นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย
ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อการปกครองประเทศ" (วิทยานิพนธ์ ปริญญา
มหาบัณฑิต แผนกวิชามัธยมศึกษา คณะครุศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย 2519), หน้า จ.

ตอนปลายใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อการปกครองประเทศ ผลจากการศึกษาพบว่า นักเรียนไทยในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในชายแดนภาคใต้ได้ความรู้เกี่ยวกับการปกครองประเทศจากวิทยุ โทรทัศน์ และจากหนังสือพิมพ์ในเกณฑ์มาก ได้จากตำรา จากการเรียนในโรงเรียนและจากการพูดคุยกับบุคคลอื่นในเกณฑ์ปานกลาง ได้จากการดูโทรทัศน์ทางรายการเมือง และการหาเลี้ยงชีพของผู้แทนราษฎรในเกณฑ์น้อย นักเรียนสนใจการปกครองในเรื่องต่าง ๆ แตกต่างกัน คือสนใจรัฐธรรมนูญ สนใจการเลือกตั้ง การทำงานของสมาชิกวุฒิสภา และพรรคการเมืองในเกณฑ์ปานกลาง

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาวิจัยของ วิจิต ประสมปลื้ม¹ เกี่ยวกับความสำนึกทางการเมืองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ผลการวิจัย ปรากฏว่า นักเรียนที่มีพื้นฐานทางครอบครัวระดับกลาง และระดับต่ำ มีทัศนคติทางการเมืองแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 แสดงว่า การศึกษา อาชีพ และรายได้ของบิดามารดาหรือผู้ปกครองที่แตกต่างกัน มีอิทธิพลต่อทัศนคติทางการเมืองของนักเรียนโดยทั่วไป

จากการศึกษาตาม ตารางที่ 57 เมื่อสอบถามทัศนคติเกี่ยวกับราชการ ใน 4 จังหวัดภาคใต้ไม่สามารถเข้ากับราษฎรในท้องถิ่นได้ นักเรียนมีความเห็นอย่างไร ผลจากการวิจัย ปรากฏว่า นักเรียนไทยมุสลิมส่วนใหญ่เห็นควย ร้อยละ 41.2 เห็นควยอย่างยิ่ง ร้อยละ 31.4

เมื่อพิจารณาตามระดับชั้นเรียนและเพศ ปรากฏว่านักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. เห็นควยอย่างยิ่งมากกว่านักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. กล่าวคือ

1

วิจิต ประสมปลื้ม, "ความสำนึกทางการเมืองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา แผนกวิชามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519), หน้า 101.

นักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง เห็นควยอย่างยิ่ง รอยละ 40.2 เปรียบเทียบกับ รอยละ 27.1 ของนักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. ที่เห็นควยอย่างยิ่ง เหตุที่นักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง มีความคิดว่าข้าราชการในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่สามารถเข้ากับราษฎร มีอัตรารอยละสูงกว่านักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. นั้น อาจเป็นเพราะว่านักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง มีระดับการศึกษาที่สูงกว่า มีประสบการณ์ในการติดต่อกับข้าราชการมากกว่านักเรียน ป.กศ. ประกอบกับเคยออกฝึกสอนในท้องถิ่นชนบทและในเมือง อาจจะได้เห็นหรือเคยได้ยินได้ฟังการปฏิบัติตัวของข้าราชการบางคนปฏิบัติหน้าที่ไปในทางมิชอบ กดขี่ข่มเหง ขูดรีดประชาชน รวมทั้งการคอร์รัปชัน ซึ่งเมื่อไม่นานมานี้ ก็ประจักษ์ชัดแล้วว่าข้าราชการในจังหวัดนราธิวาสบางคนได้สมคบกับพ่อคาน้ำชาวดำรอกนอกนอกประเทศอย่างเปิดเผย ซึ่งทำให้ประชาชนมีทัศนคติต่อข้าราชการไปในทางที่ไม่ดี มาเป็นเวลานาน ¹

เมื่อพิจารณาในเรื่องเพศของนักเรียนแล้ว ปรากฏว่า นักเรียนชายมุสลิม ป.กศ. สูง เห็นควยอย่างยิ่ง รอยละ 52.1 ซึ่งสูงกว่านักเรียนหญิงมุสลิมในชั้นเดียวกัน ซึ่งมี รอยละ 28.5 และยังสูงกว่านักเรียนชายและหญิงมุสลิม ป.กศ. ซึ่งเห็นควยอย่างยิ่ง รอยละ 30.0 และ รอยละ 21.7 ตามลำดับ ที่เป็นเช่นนี้ เพราะนักเรียนชายมีประสบการณ์มากกว่า เนื่องจากมีความสนใจเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมืองมากกว่าเพศหญิง นอกจากนี้ยังมีความคิดเห็นที่รุนแรงกว่าเพศหญิง ฉะนั้น จึงมีความเข้าใจว่าข้าราชการในสี่จังหวัด ชายแดนภาคใต้ไม่สามารถเข้ากับราษฎรได้

¹ อุกม เชยกีวงศ์, ระเบิดเวลาของไทย - มาเลเซีย, (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์บรรณกิจเทรดดิ้ง, 2517) หน้า 175 - 176.

อาจจะกล่าวโดยสรุปได้ว่า นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมุสลิม มีความเห็นแตกต่างกันในเรื่องทัศนคติต่อข้าราชการในจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยเห็นได้ชัด

ตารางที่ 57

ทัศนคติที่มีต่อข้าราชการในจังหวัดชายแดนภาคใต้
จำแนกตามเพศและชั้นเรียน

ข้าราชการในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่สามารถเข้าถึงราษฎรได้	ป.กศ.			ป.กศ. สูง			รวมทั้งสิ้น
	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	
เห็นด้วยอย่างยิ่ง	30.0	21.7	27.1(54)	52.1	28.6	40.2(39)	31.4(93)
เห็นด้วย	43.8	47.8	45.2(90)	29.2	36.7	32.1(32)	41.2(122)
ไม่ค่อยเห็นด้วย	13.8	17.3	15.1(30)	8.3	20.4	14.4(14)	14.9(44)
ไม่เห็นด้วยเลย	8.5	10.1	9.0(18)	8.3	10.2	9.2(9)	9.1(27)
ไม่ตอบ	3.8	2.8	3.5(7)	2.1	4.1	3.1(3)	3.4(10)
รวม	100	100 (69)	100 (199)	100 (48)	100 (49)	100 (97)	100 (296)

เมื่อได้นำปัจจัยภูมิหลังทางครอบครัว ซึ่งได้แก่อาชีพของบิดา ซึ่งแบ่งออกเป็นอาชีพเกษตรกรและประมง กับอาชีพพ่อค้ากับข้าราชการ มาจำแนกตามชั้นเรียน ดังตารางที่ 58 ปรากฏว่า นักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัวซึ่งบิดามีอาชีพเป็นพ่อค้า ข้าราชการ เห็นควยในอัตราสูงกว่า คือเห็นควย ร้อยละ 42.4 เห็นควยอย่างย้ง ร้อยละ 33.3 (รวม 75.7) เปรียบเทียบกับนักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัว ซึ่งบิดามีอาชีพเป็นเกษตรกรและประมง เห็นควย ร้อยละ 40.5 เห็นควยอย่างย้ง ร้อยละ 30.1 (รวม 70.6) ที่มีความแตกต่างกันเช่นนี้ อาจเป็นเพราะว่านักเรียนไทยมุสลิมซึ่งมีบิดามีอาชีพเป็นพ่อค้า ข้าราชการส่วนมากมักจะอยู่ในเมือง และมีโอกาสที่จะทราบการปฏิบัติตัวของข้าราชการได้ดีกว่า ฉะนั้นจึงเข้าใจดีว่าข้าราชการส่วนใหญ่เข้ากับราษฎรในท้องถิ่นไม่ค่อยได้ ซึ่งตรงกันข้ามกับนักเรียนไทยมุสลิมที่มีบิดามีอาชีพเป็นเกษตรกรและประมง มักจะอยู่ในชนบท และไม่ค่อยทราบความเคลื่อนไหวหรือความเป็นไปของบ้านเมือง ตลอดจนการปฏิบัติตัวของข้าราชการในเมือง

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างชั้นเรียน ปรากฏว่า นักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง เห็นควยอย่างย้ง กล่าวคือ คิดว่า ข้าราชการในจังหวัดชายแดนภาคใดไม่สามารถเข้ากับราษฎรได้มี อัตรา ร้อยละ สูงกว่า นักเรียน ป.กศ. ในทุกระดับอาชีพของบิดา กล่าวคือ นักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง ที่มีบิดามีอาชีพเป็นเกษตรกรและประมง เห็นควยอย่างย้ง ร้อยละ 37.8 เปรียบเทียบกับร้อยละ 27.8 ของนักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. ที่มีบิดามีอาชีพเดียวกัน และนักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูงที่มีบิดามีอาชีพเป็นพ่อค้า ข้าราชการ เห็นควยอย่างย้ง ร้อยละ 41.7 เปรียบเทียบกับร้อยละ 26.4 ของนักเรียนไทยมุสลิมที่มีบิดามีอาชีพเดียวกัน

นอกจากอาชีพของบิดาแล้ว ผู้วิจัยได้นำปัจจัยเกี่ยวกับระดับการศึกษาของบิดามาพิจารณาควย ผลจากการศึกษาตามตารางที่ 59 ปรากฏว่า นักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัวซึ่งบิดามีการศึกษาสูง เห็นควยร้อยละ 38.5 เห็นควย

ตารางที่ 58

ทัศนคติต่อข้าราชการในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้
จำแนกตามอาชีพของบิดาและชั้นเรียน

ข้าราชการในจังหวัด ชายแดนภาคใต้ สามารถเข้ากับ ราษฎรได้	เกษตรกรและประมง			พ่อค้าและข้าราชการ			รวมทั้งสิ้น
	ป.กศ. สูง	ป.กศ. สูง	รวม	ป.กศ. สูง	ป.กศ. สูง	รวม	
เห็นควยอย่างยิ่ง	29.8	37.8	30.1(49)	26.4	41.7	33.3(44)	31.5(93)
เห็นควย	42.1	35.1	40.5(66)	51.4	31.7	42.4(56)	41.4(122)
ไม่ค่อยเห็นควย	16.7	18.9	14.9(8)	12.5	11.7	12.1(16)	14.9(44)
ไม่เห็นควยเลย	11.9	8.1	11.0(18)	4.2	10.0	6.8(9)	9.2(27)
ไม่ตอบ	1.6	-	1.2(2)	5.5	5.0	5.3(7)	3.1(9)
รวม	100 (126)	100 (37)	100 (163)	100 (72)	100 (60)	100 (132)	100 (296)

อย่างยิ่ง รอยละ 28.8 (รวม 67.3) เปรียบเทียบกับนักเรียนไทยมุสลิมที่มาจากครอบครัวซึ่งบิดามีการศึกษาต่ำ เห็นควรรอยละ 41.3 เห็นควยอย่างยิ่ง รอยละ 33.1 (รวมรอยละ 74.4) และนักเรียนไทยมุสลิมซึ่งมาจากครอบครัวที่บิดาไม่ได้รับการศึกษาเลย เห็นควรรอยละ 43.4 เห็นควยอย่างยิ่ง รอยละ 30.1 (รวมรอยละ 73.5)

ผลจากการศึกษาดังกล่าว แสดงว่า นักเรียนไทยมุสลิมซึ่งมีบิดามีการศึกษาสูง เห็นควยต่ำกว่านักเรียนไทยมุสลิมที่มีบิดามีการศึกษาต่ำ หรือไม่ได้รับการศึกษาเลย

อย่างไรก็ดี เมื่อเปรียบเทียบทัศนคติระหว่างชั้นเรียน คือ ป.กศ. ตน กับ ป.กศ. สูง พบว่า นักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง เห็นควยอย่างยิ่ง คือ คิดว่าข้าราชการในจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่สามารถเข้ากับราษฎรในท้องถิ่นได้ มีอัตรารอยละสูงกว่านักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. ในทุกระดับการศึกษาของบิดา กล่าวคือ นักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง ที่มีบิดามีการศึกษาล่าง เห็นควยอย่างยิ่ง รอยละ 42.8 เปรียบเทียบกับนักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. ที่เห็นควยอย่างยิ่ง รอยละ 19.4 สำหรับนักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง ที่มีบิดามีการศึกษาต่ำ เห็นควยอย่างยิ่ง รอยละ 40.4 เปรียบเทียบกับรอยละ 30.1 ของนักเรียน ป.กศ. ตน และนอกจากนี้ นักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. สูง ที่มีบิดาไม่ได้รับการศึกษาเลย เห็นควยอย่างยิ่ง รอยละ 37.9 เปรียบเทียบกับนักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. ที่เห็นควยอย่างยิ่ง รอยละ 25.9

ผลจากการศึกษาดังกล่าว แสดงว่า ระยะเวลาที่ศึกษามีอิทธิพลต่อความนึกคิดในค่านี้น่า ข้าราชการในจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่สามารถเข้ากับราษฎรในท้องถิ่นได้ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ มงคล พรหมพัฒน์¹ ซึ่งพบอย่าง

¹ มงคล พรหมพัฒน์, เรื่องเดิม, หน้า 87.

ตารางที่ 59

ทัศนคติต่อข้าราชการในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้
จำแนกตามระดับการศึกษาของบิดาและชั้นเรียน

ข้าราชการใน จังหวัดชายแดน ภาคใต้เชวกับ ราษฎรในท้องถิ่น ไม่คอยใด	บิดาที่มีการศึกษาสูง			บิดาที่มีการศึกษาค่ำ			ไม่ได้รับการศึกษาเลย			รวมทั้ง
	ป.กศ. สูง	ป.กศ. สูง	รวม	ป.กศ. สูง	ป.กศ. สูง	รวม	ป.กศ. สูง	ป.กศ. สูง	รวม	
เห็นควยอย่างยิ่ง	19.4	42.8	28.8(15)	30.1	40.4	33.1(53)	25.9	37.9	30.1(25)	31.5(
เห็นควย	45.2	28.6	38.5(20)	45.1	31.9	41.3(66)	46.3	37.9	43.4(36)	41.4(
ไม่คอยเห็นควย	19.4	19.0	19.2(10)	15.9	14.9	15.6(25)	11.1	10.3	10.8(9)	14.9(4
ไม่เห็นควยเลย	12.9	9.5	11.5(6)	7.1	10.6	8.1(13)	11.1	6.9	9.6(8)	9.2(2
ไม่ตอบ	3.2	-	1.9(1)	1.8	2.1	1.9(3)	5.5	6.9	6.0(5)	3.1(9
รวม	100 (31)	100 (21)	100 (52)	100 (113)	100 (47)	100 (160)	100 (54)	100 (29)	100 (63)	100 (296)

แนชควา ข้าราชการเป็นบุคคลที่ไม่น่าเลื่อมใส ศรัทธาในสายตาของนักเรียน ข้าราชการเป็นผู้ที่ไม่สุจริตค่อนหาที่ ชมเชย รังแกราษฎร เรียกรองค่าตอบแทน ในทางที่ผิด สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างประชาชนกับข้าราชการ และทำให้เกิดความล้มเหลวในการบริหาร รัฐบาลต้องขจัดสิ่งเหล่านี้โดยเร็ว มิฉะนั้น ข้าราชการในสายตาของประชาชนคือคนที่ชมเชยรังแกผู้ร่ำไป สำหรับ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เนื่องจากประชาชนมีทัศนคติต่อข้าราชการที่เป็นไทยพุทธ ในทางที่ไม่ค่อยดีนัก รัฐบาลจึงควรระมัดระวังและกำชับเป็นพิเศษในเรื่องความ สุจริตยุติธรรม และการให้ความร่วมมือแก่ราษฎรที่มาติดต่อ ตลอดจนรัฐบาลควร จัดสวัสดิการคานต่าง ๆ เช่น คานการรักษายาบาลให้สอดคล้องกับขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาวมุสลิม ซึ่งปัจจุบันทางราชการตระหนักถึงความสำคัญข้อนี้ กังจะ เห็นได้จาก การขยายและสร้างโรงพยาบาลในทุกจังหวัดและบางอำเภอ และศูนย์ อนามัยทั่วทุกตำบลและกำหนดเป้าหมายนโยบายไว้ว่า

1. ให้แพทย์และพยาบาลทุกคนตลอดจนพนักงานทุกคน ศึกษาหลักศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งท้องถิ่น เพื่อให้ปฏิบัติตนไม่ขัดกับหลักศาสนา
2. ให้นายแพทย์ พยาบาล และพนักงานในโรงพยาบาลและศูนย์ทุก ศูนย์ใน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ให้บริการแก่ราษฎรให้ดีที่สุดเพื่อรับใช้ประชาชน
3. ให้ทางโรงพยาบาล และศูนย์ทุกแห่ง จัดอาหาร ภาชนะ ที่ใช้ เป็นสัดส่วนต่างหาก ไม่ให้ปะปนกันและจัดให้มีผู้ปรุง ผู้เตรียมและผู้จัดเป็น ชาวไทยมุสลิม
4. ให้โรงพยาบาลและศูนย์ทุกแห่งใน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ จัด สถานที่ประกอบศาสนกิจ (ละหมาด) สำหรับชาวไทยมุสลิมไว้ในโรงพยาบาลควย
5. การจัดหิ้งพระพุทธรูป ให้จัดไว้เฉพาะที่กอำนวยการเท่านั้น

นอกจากนี้ยังได้จัดให้มีศูนย์ส่งเสริมคนชราภาคใต้ขึ้นที่จังหวัดยะลา โดยให้ชาวไทยมุสลิมที่แก่ชราไม่มีบุตรหลานเลี้ยงดู ชาคที่พึ่งพิง ให้เข้ามาอยู่ในศูนย์ได้ โดยทางศูนย์จะจัดที่พักไว้เฉพาะของชาวไทยมุสลิม มีผู้ปรุงอาหาร เป็นชาวไทยมุสลิมประจำศูนย์ นอกจากนี้ ทางศูนย์ได้จัดสถานที่ประกอบศาสนกิจไว้ด้วย ¹

จากนโยบายด้านสวัสดิการนี้ แสดงว่า รัฐบาลได้ให้ความสนใจกับชาวไทยมุสลิมมาก พยายามทุกวิถีทาง ที่จะไม่ให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น ระหว่างสถานที่ราชการกับประชาชน โดยได้เห็นว่าการที่จะให้ประชาชนได้ใช้สถานที่ราชการ เช่น โรงพยาบาล หรือศูนย์อนามัยได้อย่างเต็มที่นั้น ต้องมีวิธีการสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีและศาสนาของเขาเหล่านั้นด้วย โดยให้ข้าราชการทั้งหลายได้ศึกษาหลักศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นนั้น เพื่อให้ปฏิบัติตนได้ถูกต้องไม่เป็นการดูถูกหรือดูหมิ่นประชาชนได้ เมื่อทางราชการตระหนักถึงความสำคัญในข้อนี้ย่อมจะเกิดความเชื่อถือและมีประชาชนมาใช้บริการมาก ก่อให้เกิดความรู้สึกในหมู่ประชาชนว่าทางราชการเห็นความสำคัญของชาวไทยมุสลิมให้ความเอาใจใส่อย่างแท้จริง เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยลดความแตกแยกระหว่างประชาชนกับข้าราชการได้

¹ กองประสานราชการ, กระทรวงมหาดไทย, "การศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้", อักสำเนา หน้า 821 - 822.

ทัศนคติเกี่ยวกับความรู้สึกในค่านิยมชาติและความเป็นพลเมือง

ก่อนที่จะวิเคราะห์ถึงทัศนคติเกี่ยวกับความสำนึกในค่านิยมชาติและความเป็นพลเมือง ขอกล่าวถึง ความเป็นมาของปัญหาในเรื่องนี้พอเป็นสังเขป

สงคราม ชันภิบาล¹ กล่าวว่า การที่ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ขาดความสำนึกในการเป็นพลเมืองไทย ซึ่งส่งผลกระทบต่อปัญหาทางการเมืองในระยะหลังนั้น อาจพิจารณาได้โดย การศึกษาประวัติศาสตร์อันยาวนาน ย้อนหลังตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จะเห็นได้ว่า การปกครองหัวเมืองมลายู ซึ่งรวมถึงจังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบันด้วยนั้น อยู่ในรูปของการปกครองเมืองประเทศราช ปล่อยให้เจ้าเมืองปกครองกันเอง โดยมีได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองที่มีมาแต่เดิม แม้ในบางยุคบางสมัยจะได้มีการยุบหรือเพิ่มเมืองบางเมืองขึ้นมา แต่ก็มิได้เปลี่ยนแปลงระบบการปกครองเดิมแต่อย่างใด ยังคงปล่อยให้เจ้านายฝ่ายมลายูที่เป็นเชื้อสายพระยาเมืองปกครองกันอยู่ตลอดมา เมื่อเกิดการกระด้างกระเดื่องแข็งเมือง ดียกทัพลงไปปราบ และเปลี่ยนตัวเจ้าเมือง โดยเอาผู้ที่มีเชื้อสายมลายูมาปกครองกันเองใหม่ ทั้งนี้ เจ้าเมืองต่าง ๆ เหล่านี้จึงไม่มีความรู้สึกสำนึกในเรื่องชาติไทย หรือความเป็นคนไทยมากนัก และมีผลต่อประชาชนด้วย กล่าวคือ ทำให้ประชาชนมีความรู้สึกอยู่ตลอดเวลาว่าตนเป็นคนมลายู เพราะผู้ปกครองเป็นคนมลายู นอกจากนั้น รัฐบาลไทยไม่ว่าจะเป็นสมัยกรุงสุโขทัยก็ดี กรุงศรีอยุธยาก็ดี กรุงธนบุรีก็ดี หรือแม้แต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ดี ต่างก็มิได้เข้าไปทำนุบำรุงและสร้างความรู้สึกรักผูกพันต่อชาติไทย หรือสร้างความรู้สึกรู้ว่า เป็นสมาชิกส่วนหนึ่ง

¹ สงคราม ชันภิบาล, " การผสมกลมกลืนชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 159.

ของชาติไทย หรือปลุกฝังความสำนึกในความเป็นไทยแก่ประชากรใด คงต้องการเพียงแต่การแสดงถึงความจงรักภักดีต่อประเทศไทยเท่านั้น การที่เป็นเช่นนั้น

เพราะ

1) การคมนาคมในสมัยโบราณ เป็นไปโดยยากลำบาก การติดต่อถึงกันทำไ้ช้า และมีอุปสรรคทางธรรมชาติ การปกครองจากศูนย์กลาง คือ เมืองหลวงที่จะสั่งการถึงเช่นในปัจจุบันในลักษณะของเอกรัฐนั้น เป็นไปได้โดยมาก จึงมีการแบ่งลักษณะของเมืองต่าง ๆ ที่รายล้อมเมืองหลวงออกไปเป็นชั้น ๆ เป็นหัวเมืองชั้นนอก หัวเมืองชั้นใน เมืองเอก โท ศรี จัตุวา และเมืองประเทศราช เป็นต้น โดยมีเมืองใหญ่ ๆ บางเมืองกำกับดูแลต่างประเทศพระนครพระกรรม เพื่อคอยส่งข่าวเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้าเมืองหลวง หัวเมืองมลายู ซึ่งมีการปกครองโดยเจ้าเมืองมลายู จึงจัดอยู่ในรูปของการปกครองแบบเมืองประเทศราช ดังนั้น ความห่างไกลจึงเป็นอุปสรรคต่อการเสริมสร้างความรู้สึกผูกพันในทางการเมือง

2) การปกครองในสมัยโบราณ มีลักษณะของการแผ่พระเกียรติยศ หากได้เมืองมาอยู่ภายใต้การปกครองได้รับเครื่องราชบรรณาการ ยอมอ่อนน้อมให้ถือเป็นเกียรติยศ ปราบกฏเกณฑ์นานาประเทศทั่วไป การที่จะทำนุบำรุงจัดรูปการปกครองเสียใหม่นั้นย่อมทำได้ยาก เพราะเหตุที่อยู่ห่างไกลประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ต้องการความจงรักภักดีจากเจ้าผู้ครองนคร จึงไม่ยอมเข้าไปแตะต้องมากนัก เว้นแต่อาจจะเกิดกบฏไม่ยอมอ่อนน้อมเท่านั้น ส่วนใหญ่จึงเป็นการปกครองแบบดั้งเดิม และนอกจากนั้นความรู้สึกของเจ้าผู้ครองนครก็ ประชาชนที่ถูกปกครองก็ ต่างก็มีความรู้สึกว่าจะตนถูกปกครองโดยชนชาติอื่น จึงขาดความรู้สึกในเรื่องความจงรักภักดีต่อชาติที่มาปกครอง มีแต่จะพยายามปลิดตัวออกจากการปกครองของชาตินั้น ๆ ถ้ามีโอกาสเปิดให้ และในบางกรณี อาจก่อให้เกิดความรู้สึกในเรื่องชาตินิยมฝังอยู่ในจิตใจ และถ่ายทอดออกมาในชนรุ่นหลัง

3) ประชาชนมีความรู้สึกเป็นคนมลายูมากกว่าเป็นคนไทย เพราะไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับคนไทยแต่ประการใด ยกเว้นเจ้าเมืองและบุคคลอื่นเพียงไม่กี่คน นอกจากนี้ รัฐบาลไทยและคนไทยโดยทั่วไป ยังมีความรู้สึกต่อประชาชนในบริเวณหัวเมืองปักษ์ใต้ เหล่านี้ว่าเป็นคนมลายู ไม่ใช่เป็นคนไทย จนมีคำเรียกประชาชนเหล่านี้ว่า "แขก" หรือ "แขกมลายู"

ดังนั้น ความรู้สึกในเรื่องการเป็นคนไทย จึงไม่เกิดขึ้นและมีผลถึงปัจจุบัน แม้ว่าจะได้มีการพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติในเรื่องนี้แล้วก็ตาม ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้อีกยังมีความสำคัญในการเป็นชนกลุ่มน้อยของตนเองสูงมาก มีความรู้สึก อคติกับชาวไทยที่นับถือศาสนาพุทธ¹ นอกจากนี้ การที่มีภาษาพูดแตกต่างไปจากประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ทำให้ชาวไทยมุสลิมสำคัญผิดไปว่าตนมิใช่คนไทย พยายามคิดแยกตัวออกจากประเทศไทย ทั้งนี้เพราะความไม่เข้าใจซึ่งกันและกันเป็นอันดับแรก และจะนำไปสู่ความรู้สึกแบ่งแยกในอันดับถัดไป ยิ่งภาษามลายูท้องถิ่นที่พูดกันในจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่มี คำที่แปลความหมายเฉพาะคำว่า "สัตยาธิ" คงใช้คำว่า "บาซอ" ซึ่งแปลได้ทั้ง "สัตยาธิ" และ "ภาษา" ร่วมกัน เมื่อคนที่พูดภาษามลายูใช้ คำว่า "บาซอมลายู" ก็แปลได้โดยอัตโนมัติว่า "สัตยาธิมลายู" ไปในตัวด้วย เป็นผลให้ชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่ลงความเห็นว่า บุตรหลานของตนจะต้องเรียนภาษามลายูและภาษาอาหรับ คงมีอยู่เพียงส่วนน้อยที่ต้องการเรียนภาษาไทย ด้วยเหตุนี้ ผู้นำทางศาสนาบางคน จึงฉวยโอกาสในเรื่องภาษา หาประโยชน์ให้ตนเอง ทำการสั่งสอนประชาชนให้เกลียดชัง การเรียนภาษาไทย อ้างว่า ภาษาไทยเป็นภาษาของพุทธศาสนา มุสลิมต้องพูดภาษามลายูเท่านั้น

1

Virginia Thompson & Richard Adolff, *Minority Problems in Southeast Asia* (New York : Russel & Russel), 1955, p. 158.

การที่ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่ไม่ยอมรับสภาพความเป็นจริง ของคนว่า "เป็นคนไทย" โดยถือเอาความแตกต่างในเรื่อง ศาสนา ภาษาและวัฒนธรรมเป็นเรื่องสำคัญ หรือพูดอีกนัยหนึ่ง ชาวไทยมุสลิม ถือหลักว่า ถ้าพูดภาษาเดียวกัน นับถือศาสนาเดียวกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมเหมือนกัน จึงจะเป็นคนชาติเดียวกัน ซึ่งตามความเป็นจริงแล้ว ความแตกต่างในเรื่องดังกล่าวนี้มีได้เป็นอุปสรรคต่อการเป็นพลเมืองของประเทศ สิทธิ และหน้าที่ของพลเมืองนั้นใช้สัญชาติและภูมิลำเนาเป็นเครื่องกำหนดก็เพียงพอ ไม่ต้องใช้ภาษา ศาสนา หรือวัฒนธรรมอื่นใดอีกก็ได้ ดังนั้น เมื่อชาวไทยมุสลิม มีสัญชาติเป็นคนไทยและมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศไทย ก็ย่อมเป็นพลเมืองไทยโดยสมบูรณ์ มีสิทธิเป็นเจ้าของประเทศมีหน้าที่รับใช้ประเทศชาติเหมือนพลเมืองไทยอื่น ๆ ในปกครองของ ไทยและก็ไม่น่าจะมีปัญหาในด้านการปกครองแต่อย่างใด แต่ในทางปฏิบัติแล้ว จะ เห็นได้ว่า ประชาชนส่วนใหญ่ ยังไม่มีความเข้าใจพอในความเป็นพลเมืองของ ประเทศ ตามหลักที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ อมรา มนัสวานิช¹ ซึ่งกล่าวว่า ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกจากจะมีปัญหาเกี่ยวกับการศึกษา คือ ประชาชนไม่นิยมให้บุตรหลานเรียนภาษาไทยแล้ว ยังขาดความ สำคัญในความเป็นไทย จึงเป็นเหตุให้ไม่เข้าใจในสิทธิและหน้าที่ทางการปกครอง ไปควย

¹ อมรา มนัสวานิช, "การศึกษาปัญหาการสอนสังคมศึกษา ในชั้น มัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนรัฐบาลในภาคศึกษา 2" (วิทยานิพนธ์ ครุศาสตร์ มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2513, หน้า 2 - 3.

นอกจากนี้ยังมีข้อที่น่าสนใจ คือ โดยทั่วไปในระหว่างหมู่คนไทยมุสลิมด้วยกันเอง ก็มีความรู้สึกแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม เช่น ไทยมุสลิมทางภาคกลาง ส่วนมากเป็นผู้ได้รับการศึกษา มีความเข้าใจในเรื่องศาสนา การเมือง การปกครอง พอสมควร มีความเข้าใจในเรื่องชาติไทยดี ส่วนเรื่องศาสนานับถือว่า เป็นเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคล แยกต่างหากจากเรื่องเชื้อชาติ เช่นเดียวกับไทยมุสลิมที่กระจัดกระจายอยู่ในจังหวัดอื่น ๆ ทางจังหวัดนครศรีธรรมราช , สงขลา , พัทลุงและสตูล ไทยมุสลิมดังกล่าวนี้ แม้จะนับถือศาสนาอิสลามแต่ในเรื่องภาษา ตลอดจนความสัมพันธ์กับคนไทยเป็นไปในทางสมานฉันท์ ไม่ปรากฏความแตกต่างทางภาษา, การแต่งกายและคตินิยมทางศาสนาชัดเจน เช่น ชาวไทยมุสลิมในเขตสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

หากจะศึกษาถึงสภาวะของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ก็ สามารถแยกเป็น 4 พวก คือ ¹

1) พวกที่ทำมาหากินไปตามลักษณะอาชีพของตนไม่สนใจการเมือง การปกครองแต่อย่างใด และไม่ทราบว่าทางราชการนั้น จัดการปกครองบ้านเมืองอย่างไรบ้าง พวกนี้มากกว่าพวกอื่น ๆ และส่วนมากเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาน้อย หรือไม่ได้รับการศึกษาแต่อย่างใด

2) พวกที่มีความรู้สึกในเรื่องเชื้อชาตินิยมบ้าง แต่ยังเก็บความรู้สึกสงบนิ่งอยู่ ไม่กล้าแสดงออกความเคลื่อนไหว ในเรื่องการเมืองแต่อย่างใด หากมีโอกาสก็มักแสดงออกแต่ในระหว่างพรรคพวกไทยมุสลิมด้วยกัน พวกนี้ส่วนมากได้รับการศึกษาวิชาสามัญบางเล็กน้อย แต่อาจได้รับการศึกษาทางศาสนาและภาษา

¹ เขียว ธรรมาธิปที, "บทบาทของกำนันในการบริหารราชการในจังหวัดยะลา", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2505), หน้า 48.

มลศยุหรือภาษาอาหรับบ้างพอควร จึงได้เกิดความรู้สึกไปในทางเชื้อชาตินิยมมากกว่าพวกแรก

3) พวกที่มีความรู้สึกในเรื่องเชื้อชาตินิยมรุนแรง มีความสนใจในเรื่องการเมือง การปกครอง ทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องความเคลื่อนไหวในทางการเมืองของสหพันธ์รัฐมลายา พวกนี้เป็นพวกที่ไม่ทำอำนาจทางการเมือง พวกนี้มันน้อยกว่าพวกอื่น ๆ แต่เป็นพวกที่มีอันตรายมาก เพราะจะเป็นบุคคลเลี่ยมสอนปลุกปั่นชักนำ พวกที่ 1 และที่ 2 ไปในทางที่จะก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อย และเป็นกลุ่มที่ได้รับการศึกษาในโรงเรียนไทยค่า แต่ตรงกันข้ามกลับได้รับการศึกษาทางศาสนา ภาษามลายู และภาษาอาหรับชั้นสูงจากประเทศอียิปต์ ปากีสถานและมาเลเซีย

4) พวกที่มีความรู้สึกในเรื่องชาติไทย พวกนี้ส่วนมากเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษา มีความเข้าใจในเรื่องการเมืองการปกครองประเทศ ตลอดจนสิทธิหน้าที่ของคนไทยและเรื่องศาสนา ก็ว่าตนเป็นคนไทย พวกนี้ส่วนมากเป็นข้าราชการ นิสิต นักศึกษา พวกนี้แสดงให้เห็นปรากฏว่าเป็นคนไทยมากกว่าที่จะเป็นคนมลายูแบบพวกที่ 1, 2 และ 3 ซึ่งชอบแสดงว่า พวกเขาคือคนมลายูมากกว่าที่จะเป็นคนไทย

นักเรียนไทยมุสลิมในวิทยาลัยครูยะลาจัดว่าเป็นกลุ่มปัญญาชน มีการศึกษาคดี ฉะนั้น จึงจัดได้ว่าเป็นกลุ่มที่ 4 ผู้วิจัยต้องการทราบว่า นักเรียนไทยมุสลิมเหล่านี้จะมีความสำนึกในคานส์ัญชาติและความเป็นพลเมืองไทย หรือไม่และนักเรียนที่มีเวลาศึกษาในวิทยาลัยครูต่างกันจะมีทัศนคติในความเป็นคนไทยต่างกันอย่างไร

จากการศึกษาทัศนคติเกี่ยวกับการศึกษาและความสำนึกในเรื่องชาติของนักเรียนไทยมุสลิม ที่เคยได้รับทุน ปรากฏว่า นักเรียนไทยมุสลิมทั้งชายและหญิงเห็นด้วยกับข้อความที่ว่า ผู้ที่ได้รับการศึกษาแล้วจะรู้ซึ่งว่าตนเป็นคนไทย แสดงว่าการแก้ทัศนคติเรื่องความเป็นไทยนั้น มาตรการอันสำคัญคือสนับสนุนให้ชาวไทยมุสลิม

ไคเรียนให้สูง อย่างน้อยชั้นประถมปีที่ 7 ถ้าสามารถให้จบชั้นม.3 ไค ปัญหา
เรื่องนี้อาจหมดไปไค¹ และจากการศึกษาของ รุ่ง แก้วแดง² ซึ่งทำการศึกษา
เรื่องทัศนคติของโต๊ะครูต่อการปรับปรุงปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนา
อิสลาม ปรากฏว่า โต๊ะครูส่วนมากมีความสำนึกว่าเป็นคนไทย เพราะถือว่าเกิด
ในเมืองไทย และคนไทยมีสิทธิจะนับถือศาสนาอะไรก็ได้

เพื่อเป็นการตรวจสอบทัศนคติเกี่ยวกับความรู้สึกสำนึกในความเป็นพลเมือง
ไทย ผู้วิจัยได้สอบถามความรู้สึกของนักเรียนไทยมุสลิม จากคำถามที่ว่า ถ้าท่าน
บังเอิญไปอยู่ในหมู่คนต่างชาติซึ่งมิใช่คนไทย ท่านคิดจะแนะนำตนเองเป็นคนชาติใด
ผลจากการศึกษาตาม ตารางที่ 60 พบว่า นักเรียนไทยมุสลิมส่วนใหญ่ ร้อยละ
94.6 ตอบว่า ตนเป็นคนไทยนับถือศาสนาอิสลาม มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้น คือ
ร้อยละ 5.4 ตอบว่า เป็นคนมาเลเซีย แสดงว่า การที่นักเรียนไทยในวิทยาลัย
ครูยะลา มีความเข้าใจในเรื่องสัญชาติและความเป็นพลเมืองถูกต้องก็เนื่องจากได้
รับการศึกษาสูงขึ้น จึงมีทัศนะที่กว้างมองเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยความเป็นธรรม
ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ ประพันธ์ คูหามภักดิ์ ที่กล่าวว่า ความรู้สึกใน
ด้านสัญชาติ ขึ้นอยู่กับมาตรฐานการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งจะสังเกตได้จากความ
คิดเห็นที่ว่า ผู้ที่ได้รับการศึกษาแล้วจะรู้สึกว่าเป็นคนไทย มากกว่าผู้ที่ไม่
ได้รับการศึกษาเลย

¹ ประพันธ์ คูหามภักดิ์, รายงานการวิจัยทุนอุดหนุนการศึกษานักเรียน
ไทยมุสลิม ภาคศึกษา 2 (จังหวัดยะลา : โรงพิมพ์ครุสัมพันธ์ 2513) หน้า 33.

² รุ่ง แก้วแดง, "ทัศนคติของโต๊ะครู ต่อการปรับปรุงปอเนาะให้
เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม" (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหาร
รัฐประศาสนศาสตร์ สถาบัน บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 2511), หน้า 67, 82.

อาจกล่าวโดยสรุป นักเรียนไทยมุสลิมในวิทยาลัยครุมีความรู้สึกในค่านิยมชาติและความเป็นพลเมืองถูกต้อง คือ คิดว่า ตนเป็นคนไทยที่นับถือศาสนาอิสลามมิใช่เป็นคนมาเลเซีย และความรู้สึกสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยนี้ ไม่ค่อยมีความแตกต่างกันมากนัก ระหว่างนักเรียนไทยมุสลิม ป.กศ. และ ป.กศ. สูง ที่เป็นเช่นนั้นอาจเป็นเพราะว่า นักเรียนไทยมุสลิมทั้ง ป.กศ. คน และ ป.กศ. สูง มีโอกาสติดต่อกับสังคมไทยพุทธพอ ๆ กัน ถึงแม้จะมีระยะเวลาศึกษาในวิทยาลัยครูยะลาต่างกันก็ตาม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี อาจกล่าวได้ การที่นักเรียนไทยมุสลิมในวิทยาลัยครูยะลาที่ศรัทธาที่ถูกต้องต่อความสำนึกในความเป็นไทยย่อมแสดงให้เห็นแนวโน้มในการปรับตัวทางสังคมของนักเรียนไทยมุสลิมอย่างหนึ่ง.

ตารางที่ 60

ความรู้สึกตัวในเรื่องเชื้อชาติของนักเรียนไทยมุสลิม
จำแนกตามเพศและชั้นเรียน

ความรู้สึกตัวในเรื่องเชื้อชาติ	ป.กศ.			ป.กศ. สูง			รวมทั้งสิ้น
	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	
เป็นคนมาเลเซีย	4.6	5.8	5.0(10)	6.3	6.1	6.2(6)	5.4(16)
เป็นคนไทยที่นับถือศาสนาอิสลาม	95.4	94.2	95.0(189)	93.7	93.9	93.8(91)	94.6(280)
รวม	100 (130)	100 (69)	100 (199)	100 (48)	100 (49)	100 (97)	100 (296)